

Budapest felszabadulásának dokumentumai

Elérkeztünk Budapest felszabadulásának 29. évfordulójához. Ez alkalomból igen tanulságos belelapozni a „Források Budapest történetéhez” című mű 50. kötetébe, amely az 1945—50-ig terjedő időszak dokumentumait teszi közzé. Az öt év önmagában véve nem nagy idő, de mégis azt az öt esztendőt fogja át, amely alatt végbement Magyarország és benne Budapest újkori történelmének leggyökeresebb változása: a társadalmi forradalom győzelme és megkezdődött a szocializmus építése. Mint a bevezető megállapítja, különösen kiemelkedő szerepet öltött be az új Magyarországnak formálásában a **budapesti munkásosztály**, amely szervezettsége és forradalmi tapasztalatai révén a leghaladóbb társadalmi erő volt az országban. Huszonöt esztendő illegitimitás után nyíltan színpadra lépett a Magyar Kommunista Párt és a felszabadulást követő korszakban erősödött meg és vált országos párttá a Szociáldemokrata Párt. A budapesti munkásosztály döntő szerepet játszott a népi demokratikus átalakulás valamennyi fontos csatájában, a tőkés korlátozásában és kiszorításában, az üzemi bizottságok megalakításában, az államosításokban.

Félmillióval kevesebb lakás

Budapestet a szovjet hadsereg hat hétig tartó súlyos utcai harcok árán szabadította fel. A több hetes utcáról utca-ra folytatott ostrom alatt Budapest romvárossá vált. Az 1945. március 25-i összeírás mindössze 832 800 lakost talált a fővárosban, az 1944. évi 1 380 000-el szemben. A Budapestet ért anyagi károk mértékét érzékelteti, hogy a kb. 40 000 épületből mindössze 10 ezer maradt sértetlen, egész utcasorok — sőt Budán egész városnegyed — semmisültek meg, mintegy tőrfél millió köbméter rom, törmelék borította a fővárost. A pincékből, óvóhelyekből, a romok közül előbújó, didergő, éhező lakosságot vigasztalón kép fogadta az egész várost.

A nyilas vezetők többsége a visszavonuló német csapatokkal együtt nyugatra menekült, a lángokban álló, félig rommá vált városházát csak január 18-án foglalták el a szovjet hadsereg alakulatai. Január 19-én önkéntes rikkancsok terjesztették a felszabadult Pest utcáin a *Szabadság* című új demokratikus napilapot, melynek első oldalán a demokratikus pártokból alakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Front adta tudtul működését és közzönte a fővárost felszabadító Vörös Hadsereget.

A dokumentumok beszámolnak az egyre növekvő élelmi-szerhiányról. Egy február 9-i jelentés megállapítja, hogy Nagy-Budapest élelmiszer-szükséglete szűken véve is napi 100 vagonra tehető, amivel szemben a segélyakciók keretében felérkezett és hosszabb időre szóló 40 vagon csupán injekciószerű segítséget jelent. A kérés az volt, hogy a főváros rendszeresen legalább napi 20 vagon élelmiszert kapjon. Ez legfeljebb a napi 10 deka-grammos kenyérfejadagot biztosíthatta volna. Február 28-án a Budapesti Nemzeti Bizottság felhívással fordult az ország népéhez a főváros élelmiszerral való megsegítése érdekében. „Nők és gyermekek halnak éhen, férfiak esnek össze munkahelyükön” — olvasható többi között a felhívásban.

Más oldalról viszont lassan-lassan megindult a kulturált élet, február 1-én háromtagú igazgatóságot neveztek ki az Operaház élére, két héttel később kiadták a fővárosi színházigazgatók névsorát, majd bemutatták az első szovjet művészfilmet. Március 1-én érkeztünk el az első budapesti színházi előadáshoz. Csokonai „Özvegy Karnyóné” című boházata került színpadra. A Sportcsarnokban április 2-án megválasztották a budapesti nemzetgyűlési képviselőket. Március 21-e ugyancsak jelentős nap volt: a Ferenc József-híd és a Margit-hídát a szovjet katonai parancsnokság megnyitotta a polgári forgalom számára. Ezek az idők az immár legendás *krumpli-*

csata hetei voltak, 4 pengőért lehetett kapni 1 kiló krumplit. Április 18-án a Budapesti Nemzeti Bizottság szabályozta a lapengedélyezéseket, mert csak a Függetlenségi Front pártjainak adott lapengedélyt. Mégis olyan magánemberek is meg is indítottak — mint *Kállai Gyula* mondta akkor —, akiknek a magyar demokráciához semmi közük sincsen. Budapest ideiglenes törvényhatósági bizottsága május 16-án alakult meg. *Szakasits Árpád* tartotta az ünnepi beszédet s mint mondta, szebb, nagyobb, fényesebb, tisztább és szabadabb fővárost építünk fel, mint amilyen volt.

Új híd

A budapesti oktatás is nehéz körülmények között indult meg, az akkori 158 iskolaépület részben a légi támadások, részben az ostrom következtében megsérült. Az ingyenes oktatást ennek ellenére rendezték már április 1-től bevezették. A fővárosi közlekedés helyreállítása terén is nagy lendülettel folyt a munka, a villamosvasutak vonalhossza 199 kilométer volt, ennek 77 százalékát augusztus 1-ére már üzemképes állapotba helyezték. Ami a vasúti járműveket illeti, azoknak több, mint 80 százaléka kisebb-nagyobb sérülést szenvedett. A BESZKÁRT villamoskocsik létszámából 1860-ból 1114, tehát 60 százalék közlekedett már a városban.

A felszabadult Budapest első új hídjá, a Kossuth-híd építése megkezdődött. 1946. január 18-án a hidat átadták a forgalomnak. *Műnnich Ferenc* főkapitány jelentéséből kiténik, hogy ebben az időben még súlyos problémák vannak a közbiztonsággal. A nyilas uralom, az ostrom, a gazdasági viszonyok leromlása és a féktelen infláció következtében leesztő biztonság-gal romlott le a közbiztonság. A bűnözők bandákat alakítanak, a legmodernebb fegyverekkel szerelik fel magukat és autókön, motorkerékpárokön száguldozva követik el a legsúlyosabb bűncselekményeket. A rendőrség csupán a legnagyobb nehézség árán és nem kielégítő eredménnyel tudja felvenni velük a küzdelmet. Ha a közbiztonsági helyzetben lényeges javulást akarunk elérni — állapítja meg a főkapitány jelentése —, elsőrendű fontosságú feladat, hogy a közbiztonság órei ruházattal, fegyverzetrel és élelemmel láttassanak el.

Koalíciós viták

A hosszas emigrációból hazatért *Károlyi Mihály*t 1946. március 15-én köszöntötte a törvényhatósági közgyűlés. „Új világot kell itt teremteni: ne legyenek paloták, hanem legyenek műhelyek, legyenek tisztességes lakóhelyei a munkásságnak, mert mi munkálni akarunk, fel akarunk épülni és bele akarunk kapcsolódni egy progresszív, új világba...” — mondotta többi között *Károlyi*.

Néhány hónappal később a főváros közgyűlése is megvitatta a stabilizáció kérdését. A Kommunista Párt részéről *Kádár János* szólalt fel. Hangsúlyozta, hogy a stabilizáció megteremtéséhez nincs szükség külföldi kölcsönre. „Az országnak és a népnek arany van szüksége — mondotta —, hogy a koalíció négy nagy pártja és a többi becstelen demokratika is a legnagyobb egyetértésben dolgozzanak együtt.”

A következetes népi demokratikus fejlődés sajnos mind inkább a koalíciós viták középpontjába került. A *Fővárosi Napló* 1946. október 5-é tudósítást közölt a városi koalíció válságáról és országos méretekben is megkezdődött a harc. Mint ismeretű ennek egyik központi kérdése volt a *hároméves terv*. A Kétszázpárt jobboldala semmiképpen sem akarta elfogadni az újjaépítés első hároméves tervét. A fővárosban e tervet 1947. július 23-án terjesztették elő. Ennek értelmében a hároméves tervben a fővárosi beruházások céljaira 100 millió forintot irányoztak elő. Ezen belül pl. a Beszk

csaknem 190 millió forintot ruházott be. *1947. augusztus 31-én országgyűlési választások voltak*. Akárcsak az országban, Budapesten is a Magyar Kommunista Párt lett a legerősebb párt, a szavazatok 27,5 százalékát kapta meg, a Szociáldemokrata Párt pedig kerekén 24 százalékot. A két munkáspárt tehát abszolút többséggel rendelkezett a fővárosi törvényhatóságban és a fővárosban. Decemberben a Pfeiffer-párt és a volt Sulyok-párt képviselőit kizárták a törvényhatóságból.

Nagy-Budapest

Az 1948-as év, mint a szocialista forradalom győzelmének és a szocialista építés megkezdésének éve került be a történelembe. Meg lehetett kezdeni Nagy-Budapest megalakítását is, amely 1949 végével valósággá vált. A gazdasági viszonyok alapvető jellegű megváltoztatásával párhuzamosan megvalósult a két munkáspárt egyesülése. Ezt megelőzte a Szociáldemokrata Pártban végbement tisztulási folyamat, amely a várospolitikai fórumán is a baloldal, a munkásegység híveinek győzelmével párosult. A fővárosi elkeseredéssel és kegyelettel hajtott fejet 1948. március 15-én a száz évvel korábbi forradalom hősei és vívmányai előtt. A törvényhatósági bizottság felelevenítette azokat az utaneveteket, amelyeket 1848-ban Petőfi indítványozott. Ekkor nevezték el az Eskü tereit Március 15-e térnek. Március 25-én a Minisztertanács elfogadta a száz munkásnál több alkalmazottat foglalkoztató iparvállalatok államosítását. Számos dokumentum érzékelteti, hogy a dolgozók milyen örömmel fogadták az államosítással a reggeli órákban elterjedt híret.

1949 tavaszán létrejött a Függetlenségi Népről és ezen az alapon májusban rendezték meg az országgyűlési választásokat. Rögtön a választások után megkezdődött Nagy-Budapest megvalósításának közvetlen előkészítése. A megoldással kapcsolatos tennivalókat külön bizottság dolgozta ki és a törvény 1949. december 20-án az országgyűlési vitája után került kiadásra, mint az 1949-es XXVI. törvénycikk. Nagy-Budapestet huszonkét kerületet létesítettek és az első korabeli jelentések arról számoltak be, hogy a peremvidék lakossága fokozott várakozással és reménykedéssel tekint az egyesítés elé. Egy hónappal később a fővárosban is bevezették a tanácsrendszert.

Lényegében erről az időszakról szól a kötet. Budapest felszabadulásának napján illedendő újból és újból megemlékező arról, hogy az immár 29 esztendő törletlen fejlődés nem jöhetett volna létre a politikai, gazdasági, társadalmi és hatalmi viszonyok alapvető megváltozása nélkül. Nagy-Budapest létrehozása betetőzte az első öt esztendő győzelmeit, lezárta az 1945 februárjában megindított folyamat első szakaszát. A megnyitott főváros a centenáriumban évében hálás szívvel gondolt vissza az első öt esztendő harcok, gazdaság és tanulságos eseményeire. (A kötetet, amelyet Budapest Fővárosi Leváltára adott ki, *Ságvári Ágnes* és *Gáspár Ferenc* szerkesztette.) (p. l.)